ئەدیب نادر

بەهرە و ڕەهەندەکانی تری داهێنانی تی. ئێس. ئیلیۆت

وەکو چۆن لۆژیکێک بۆ فیکرەکان هەیە ئاوا لۆژیکێکیش بۆ خەیاڵ هەیە.

«ئیلیۆت»

ئیلیۆت، نەک هەر بە بۆنەی شیعرەوە، بەڵکو بەهۆی ڕەخنەی ئەدەبی و شانۆی شیعریشەوە، دوابەدوای جەنگی یەکەمی جیهانی پانتاییەکی گەورەی سەر گۆڕەپانی هزر و ئەدەبی ڕۆژئاوای بەرزفت کرد و ماوەیەکی دوورودرێژیش دنیای ڕۆژئاوای بەخۆیەوە سەرسام و سەرقاڵ کرد و ئەمەی بەردەستیش ئاوڕێکی سەرەتاییە لە ڕەهەندە ئیبداعیەکانی تری ئەو و هەوڵێکیشە بۆ تیشک هاویشتنە سەر شوناسێکی ئاوڕلێندراو و فەرامۆش کراو.

لەدایکبوونی شاعیرێک

«ئیلیۆت شاعیرێکی بەهرەمەند و گەورە بوو، کاتێ کە شیعرەکانی دەخوێنیتەوە ڕەنگدانەوەی واقیعی جیهانی سەرمایەداری و ژیانی ڕۆشنبیرانی ڕۆژئاوای تیادا دەبینیتەوە. کارەکانیشی لە هەڵوێستە ئایدۆلۆژی و بیروڕا سیاسییەکانی جیاوازن.» شاعیرێکی گەورەی وەکو یەفتۆشینکۆ ئاوا لەبارەی ئیلیۆتەوە دەدوێ کە بەڕای زۆربەی ڕەخنەگران و شاعیرانی سەدەی بیستەم گرنگترین کەسێتی و کاراکتەری ئەدەبی سەروبەندێکی پڕ هەڵچوون و داچوون و وەرچەرخان و گۆڕانکارییەکانە و کارکردێکی بێپایانیشی لەسەر تەواوی دنیای ئەدەبی بەجێهێشتووە و یەکێکە لە پایە هەرە گەورەکانی شیعری هاوچەرخ.

ئیلیۆت لە ساڵی مردنی شاعیر و ڕەخنەگری ئینگلیزی «ماسیۆ ئارنۆڵد»دا لەدایک بوو. ئەگەر ئارنۆڵدی گەورە نووسەر سەدەی نۆزدەهەمی خەتم کردبێ ئەوا ئیلیۆت سەدەی گۆڕانکارییە گەورەکانی دەست پێ کردووە. هەر لەو ساڵەدا لە «سانت لویس» کە یەکێکە لە شارەکانی ناوچەی میزۆری لە ئەمەریکا لە ١٨٨٨/٩/٢٦دا «تۆماس ستێرنز ئیلیۆت» لە دایبابێکی نیوو ئێنگلاندی سەر بە ماڵباتێکی ئینگلیزی هاتە دنیاوە کە لە سەدەی حەڤدەهەمدا بەرەو ئەوێ ڕۆیشتن و لە شاری بۆستن دا نیشتەجێ بوون. دواتر باپیرەی «ویلیەم گرین لیڤ ئێلیۆت» بەرەو «سانت لویس» کۆچی کرد و سەرجەم زیندەگی خۆی لە پێناوی چارەسەرکردنی پرسە کۆمەڵایەتییەکاندا تەرخان کرد.

باوانی «هێنری وێرو شارلۆت تشۆنسی ستێرنز» ناردیانە قوتابخانە تاکو بە ئاکادیمییای «میلتۆن» و ئینجا زانکۆی «هارڤەرد» گەیشت و لە پاییزی ساڵی ١٩٠٦دا بۆ ماوەی سێ ساڵ لە فەلسەفە خوێندی و تایبەتێتی دەستەبەرکرد. لەو ماوەیەشدا دوان لە مامۆستاکانی کە «ئێرڤینگ بابیت و جۆرج سانتایانا»بوون کاریگەرییەکی فرەیان بەسەرەوە جێهێشت. دواتر ساڵی ١٩١٠ چووە پاریس و بۆ ساڵێکی ڕەبەق لە زانکۆی «سۆربۆن» ئەدەبی فەڕەنسی و فەلسەفەی خوێند و گوێبیستی لێکچەرەکانی «بێرگسۆن»ی بیرمەند و فەیلەسوف بوو. ئینجا گەڕایەوە بۆ «هارڤەرد» بۆ ئەوەی ماوەی سێ ساڵی تری تیادا بەخوێندنی میتافیزیک و لۆژێک و زانستی دەروون و بێجگە لەمانەیش فەلسەفەی ئەندازە و زووبانی هیندی و سانسەکریتی بەسەربەرێ. پاشان کرا بە مامۆستای فەلسەفە لە هەمان زانکۆ و بوو بە دۆست و ئاشنای فەیلەسوف و بیرمەندی ئینگلیز «بێرتراند ڕاسڵ» کە هزر و بیری ئێلیۆتی شاعیری گەلێک بەدڵدا چووبوو. پاش تێپەربوونی چەند

مانگێک بەسەر مامۆستایەتییەکەیدا، زانکۆ بڕیاری دا کە ماوەیەک بە ئیلیۆت ببەخشێ هەتاکو لە زانکۆی «ماربۆرگ»ی جێرمانی بخوێنێت، ئەویش بێلێبڕ دوای زانکۆی ماربۆرگ چوو بۆ «ئۆکسفۆرد» و تیایدا سەرقاڵی خوێندنی فەلسەفەی یۆنانی بوو. هەر لەم ماوەیەشدا بوو کە کەوتە بڵاوکردنەوەی لێکۆڵینەوە فەلسەفی و ئەدەبییەکانی لە گۆڤار و وەرزنامە ئەدەبییەکاندا و یەکەمین چامەی «گۆرانی عیشقی جەی. ئالفرێد پرۆفرووک»ی لە ساڵی ١٩١٥ لە گۆڤاری شیعری ئەمەریکیدا بڵاوکردەوە کە «هاریێت مۆنرۆ» دەری دەکرد و لە گۆڤارە ئینگلیزییەکانیشدا چەردە شیعرێکی تری بەدوای ئەوەدا بڵاوکردەوە. لە ساڵی ١٩١٥دا لەگەڵ «ڤیڤیان هێگ وود»دا هاوسەرگیریی کرد و لە ساڵی ١٩١٦یشدا بوو بە مامۆستای زووبانی فەرەنسی و لاتینی و ماتماتیک و وێنەکێشان و جوگرافیا و مێژوو و تۆپی سەبەتە لە قوتابخانەی «های گەیت»ی نزیک شاری لەندەن. دوای ساڵێک دەستی لەمانە هەمووی هەڵگرت تا لە بانکی «لۆیدز» دەستبەکاربێت، بەڵام داواکارییەکەی درایە دواوە چونکە کاری لە دەریاوانی ئەمەریکیدا کردبوو و تەندروستیشی باش نەبوو. دوای ئەمە بەچەند کارێکی دیکەوە مژۆڵ بوو هەتاکو لە ساڵی ١٩٢٧دا شوناسنامەی بەریتانی پێ بەخشرا و بە هاووڵاتییەکی ئینگلیز لە قەڵەم درا. دوای هەژدە ساڵ دوورکەوتنەوە و لە ئەمەریکا نەژیان دووبارە گەڕایەوە ئەوێ و کرایەوە بە مامۆستای شیعر لە زانکۆی «هارڤەرد»دا، نەک هەر ئەمە بەڵکو چواردە زانکۆی بەریتانی و ئەورووپی و ئەمریکی دوکتۆرای فەخرییان پێ بەخشی و چەند خەڵاتێکیشی پێ بەخشرا، لەوانە خەڵاتی حکوومەتی بەریتانیای ساڵی ١٩٤٨ و خەڵاتی نۆبڵی ئەدەبیشی هەر لە هەمان ساڵدا وەرگرت، ساڵێکیش بەر لەوە «ڤیڤیان»ی هەمیشە نەخۆش و ناتەواوی خێزانی کۆچی دوایی کرد و پاش ئەوە بە دە ساڵ و لە ساڵی ١٩٥٧دا «ڤالیری فێلێچەر»ی خواست کە لێپرسراوی کاروبارەکانی خۆی بوو هەتا لە دنیا دەرچونیشی لە ٤/١/ ١٩٦٥دا پێکەوە ژیان.

ئیلیۆت و بواری ڕەخنە

ئەو وەکو ڕەخنەگرێک جێگایەکی دیار و سەر بەجەماوەرێکی بەربڵاو پەلوپۆدارە و ڕەخنەگرێتییەکەشی لە ڕاستیدا گرنگە هاوشانی شاعیرێتییەکەیەتی. ئیلیۆت هەر لە تەمەنی بیست ساڵانەوە سەرنج و ناڕەزایی لەسەر ڕێبازە ڕەخنەییەکەی «ئارنۆڵد» هەبوو، بەڵام دواتر کە بەتەمەندا هەڵکشاو سی ساڵی تێ پەڕاند ئەم هەڵوێستەی وەرچەرخانی

بەســەردا هـات، چونکە بیــرورا ڕەخنەیی و جــەخــتکردنــە ســـەر کــەلەپووره فــیکری و ڕۆشنبیرییەکانیان هاوشێوەییەکی گەورەی تێدابوو. ئەویش هەر وەکو «ئارنۆڵد» بایەخی بە کەلەپوور دەدا و دەیگوت: «بەشێک لە ئەرک و تاسکی «موهیمەی» ڕەخنە پارێزگاری کردنە لە کەلەپوور... ئەرکی ڕەخنەگریش ئەوەیە کە بەڕوانینێکی بەردەوام تەماشای ئەدەب بکات و وەکو گشتێک بیبینێت...» هەر ئەم ڕوانینەش ئەو بنەمایەیە کە بیرورا ڕەخنەییەکانی ئیلیۆتی لەسەر بنیات نراوە. شتێکی دیکەی گرنگیش لە فیکری ڕەخنەیی ئەودا مەسەلەی دۆزینەوەی «هاوتایی بابەتییە» لە ئەدەبدا بەڕاستی یەکێکە لە بەهادارترینی ئەو کلیلانەی کە دەتوانێ وێڵگاو توناوتوونەکانی بەرهەمەکانی ئیلیۆت و ئەوانی تریش بکاتەوە. کە بێگومان ئەم مەسەلەیەیش جەخت کردنە لەسەر پێکەوە بەستنەوەی هەست و بیر بەو شێوەیەی کە سەرومڕ بیر وا لێ بکات لە وێنەی شیعریدا ئامادەگی تەواوی هەبێت.

نووسینەکانی ئیلیۆت هەتا بڵێیت کورت و پوخت و مانا گەیەنەرن و نووسینە ڕەخنەییەکانیشی لە چوار پەرتووکی بچکۆلەدا بڵاوکردۆتەوە و سەرباریش لە سەروبەندی جەنگدا گەورەترین و قووڵترین کارکردی خستۆتە سەر ئەدەبی ئینگلیزی. ئەم نووسینە کورت و پوختانەشی بەڕاستی کاریگەرییەکی بێ هاوتایان لەسەر بزاڤی ڕۆشنبیریدا بەجێهێشت و کاتی خۆیشی وەکو بیرۆکەی ڕاگوزەر و سەرپێیی دەربارەی ئەدەبی سەردەمەکەی خۆی بڵاوی دەکردنەوە. بەڵام هاوکاتیش تەژیبوون لە زانیاری پێداگر و بەکەڵک. ئەم لێکۆڵینەوانە دواتر وایان لێهات لە هزری قوتابییەکانی ئەو دەمەی زانکۆدا جێگیربوون و چەشنی کۆمەڵە کلێشەیەکی ئەدەبی نوێ ڕەگیان داکوتا.

دەکرێ ئەومـاوە ڕەخنەییانەی کـە ئەو پیایاندا تێ پەڕی لە گۆشـە نیگای زەمەنێکی مێژووییەوە بکرێت بەسێ بەشەوە.

یەکەم: لە ساڵی ١٩٢٨دا تەواو دەبێت کە ئەمیش تایبەتە بە ڕەخنە بەگشتی و بابەتێتی هونەری بەشێوەیەکی تایبەتی سەراپای تەنیونەتەوە. ئەو نووسراوانەیش کە سەربەم ماوە زەمەنییەن:

* کەلەپوور و بەهرەی تاکرەویی.
* بانگەواز و درامای شیعریی.

دووەم: هەتا ساڵی ١٩٣٤ درێژە دەکێشێ کە تیادا بیروبۆچوونە ڕەخنەییەکانی چڕتربوونەوە و بەرەو ڕووە کۆمەڵایەتییەکان و ڕێبازە ئایدیاییەکان بردیان، نووسینەکانی ئەم قۆناغەیش:

* دانتێ.
* گرنگی شیعرییەت و ڕەخنە.

سێیەم: لە ساڵی ١٩٣٦وە دەست پێ دەکات و تا مردنی درێژە دەکێشێت و بریتییە لە ئاوێتەکردن و درێژکردنەوەی ماوەی زەمەنیی یەکەم و دووەم، نووسینەکانی ئەم قۆناغەی کۆتاییش:

ئایدیای کۆمەڵگەی مەسیحی

ئیلیۆت دەڵێت: «پێویستە مرۆڤ تا دەتوانێ لە ڕەخنەی ئەدەبیدا کلاسیکی بێت نەک لە هونەری داهێناندا، چونکە تۆ لە ڕەخنەدا بەرپرس نیت تەنها لەوە نەبێت کە خۆت دەتەوێت. وەلێ لە خولقاندنی داهێناندا تۆ بەرپرسیاری لەوەی کە دەتوانی چی لەو مەتێریاڵە بکەیت کە لە سەرتە بەئاسانی پێی ڕازی بیت و بیقۆزیتەوە» ئاوڕدانەوە و گەڕانەوەی ئیلیۆت بۆ شارستانێتی مەسیحی لە کۆتایی بیستەکاندا و دوای بڵاوبوونەوەی چامەی بەناوبانگی «وێرانە خاک ١٩٢٢»ی و بەرلەوەیش کتێبی «دارستانی پیرۆز-١٩٢٠»ی کە ئەو بێ خەتایە لە پێوەنانی بۆیەی لاهووتیی تازە پێیەوە. دواتریش ڕووی لەو لیبرالیزمە وەرگێڕا و دایە دواوە کە ئەو سەردەمە پەیڕەو دەکرا و، بێگومان فیکرەی ئەم هەڵگەڕانەوە و پشتگوێ خستنەیش دەگەڕێتەوە بۆ بەر لە ساڵانی ١٩١٤.

لە سەرەتای پێوەندییەکەشیدا لەگەڵ «ئیزرا پاوەند» و «تی. ئی. هۆڵم»ی فەیلەسوف و ڕەخنەکاری هاوبیر و هاودنیا بینی خۆی، کە لەو بڕوایەدابوو- بابەت نییە بەکەڵکی شیعر نەیەت لەوانەیە بگەڕێتەوە بۆ پێش ئەو مێژووەیش، ئەو کاتانەی گوێ ڕادێرانی بۆ موحازەرەکانی «ئێرڤینگ بابیت»ی زانکۆی «هارڤەرد» بەر قەرار ببوو کە دەربارەی دژە ڕۆمانتیسیزم بوون. لێکۆڵینەوەکەی ئیلیۆتیش «کەلەپوور بەهرەی تاکڕەویی» کە لە دووتۆییدا وەکو ڕەخنەکارێکی کارتێکراو بەوان دەردەکەوێت و تیایدا هێندە هەست بە بەرگری کردنی ناکرێت دەربارەی لیبرالیزم. بەڵام لە پێداڕۆیشتنی ئەو بڵاوەیدا لەسەر ڕێگەیەکی باو دیار دەدات. ئەم نووسینەی لەو ڕەخنانە نییە کە بۆ دووانێکی زۆر لەسەر خۆی پەلکێشت بکات، چونکە زوبانێکی بەربڵاو و وشکی هەیە، ئەوەش دووپات دەکاتەوە کە ئیلیۆت ڕقی لە دووان و قسەکردنی سەربەست و ڕەهایە لە چوارچێوەی ڕەوانبێژییەکی ئاوهادا. لە نووسینی «گەڕانێکی کورت بەدوای ڕەخنەی شیعر»یشدا باسی سێ جۆرە ڕەخنە دەکات: یەکەم کە بە« ڕەخنەی داهێنەر» ناو دەبرێت و لە ڕاستیشدا داهێنانێکی

چڕوپڕی بە پەلوپۆ بەرهەم دەهێنێت. دووەم: کە بە «ڕەخنەی مێژوویی و ئاکاری» لە قەڵەم دراوە و سەر بەڕێبازەکەی «سانت بیڤ»ی ڕەخنەگری ناوداری فەرەنسییە و بیروڕا ڕەخنەییەکانی تەوزیف دەکات. جۆری سێیەمیش: کە بە ڕەخنەی تەنها و ڕاستەقینە» ناو دەبرێت، یاخود ڕەخنەی گشتی و جیاواز کە تایبەتە بە شاعیر ڕەخنەگرەکان و ئیلیۆتیش لەم بارەیەوە دەڵێت: «ڕەخنە لە شیعر دەگیرێت تاکو شیعر دروست بکات.» نەک خاوەن شیعرەکە بڕەنجێنێ و بیشکێنێتەوە. لە جێگایەکی تری ئەم کتێبەدا وای داناوە کە شاعیر گشت کاتێ هەوڵی ئەوە دەدات «کە بەرگری لەو شێوازە شیعرییە بکات کە دەینووسێت...».

ئیلیۆت وەکو ڕەخنەگرێکی جیددی و توندوتیژ هاوشێوەی «پۆڵ ڤالیری» شاعیر و ڕەخنەگری فەرەنسی بوو، چونکە لە نێوانی ئایدیا و ڕێبازەکانیاندا گومان لەوە دەکرا کە هەر یەکەیان کارێکی زۆر لەوی دیکەیان بکات. ئەویش وەکو ڤالیری لەو بڕوایەدا بوو کە پێویستە ڕۆشنبیری و کولتووری ڕۆژهەڵات و ڕۆژاوا هاوکات لە نێو ئێسکی شاعیردا ئامادەگی هەبێت و کاری هونەریشی وەکو پێکهاتەیەک دادەنا کە مەبەستی دروست کردنی ئەنجامێکی سنوورداری هەیە، بەڵام لەوەدا لەگەڵیا جیاوازی هەبوو کە ئەم باوەڕی وابوو دەبێ شیعر مانایەکی قووڵی هەبێت و شتێکی مەزن بگەیەنێت.

لە کتێبی «دارستانی پیرۆز»دا، لە لێکۆڵینەوەکەی «دانتێ» لەگەڵ ڤالیریدا دانوستان لەسەر شتەکاندا دەکات و لەو خاڵەدا دەگەنەوە یەک کە دەڵێت: فەلسەفە لەناو شیعردا جێگای نییە و نابێتەوە. هەرچەندەش تێڕوانینی ئیلیۆت گوزارە لە زرنگی و مەزنی دەکات بەڵام سەرەنجام لەگەڵ تێڕوانینەکانی ئەودا هاوتەبا دەبن.

لە ساڵانی ١٩٢٧-١٩٢٩ «بابیت و فۆرستەر» ڕەخنەیان لە ئیلیۆت گرت و لەو خاڵەدا کە ئەوان بە خاڵی بێهێزییان دادەنا لێک جودا دەبوونەوە و ڕێک نەدەکەوتن کە ئەو دەیووت: «نابێ باوەڕ بەو ڕێبازە ئاکارییە بکەین کە لە دەرەوەی خودی خۆیدا هیچ بیانوویەکی نییە. «وێلبۆر. ئێس. سکۆت»یش دەڵێت: «ئێمە دەتوانین زاراوێکی وەکو «مرۆڤگەرایی مەسیحی» بەسەر ئیلیۆت دا بسەپێنین» و ئەم ڕاوبۆچوونەی «سکۆت»یش لە لایەن چەند ڕەخنەگرێکی ناوداری وەکو: «ئێدمۆند فوللەر وهیات واگنەر»ەوە پەسەند کرا، چونکە ئەم زاراوەیە چەقی تێڕامانە ڕەخنەییەکانی ئەو دیاری دەکات. ئیلیۆت لە کتێبی «ئایین و ئەدەب»دا لە بەشبەشبوونی شێوەی بایەخ پێدان و حوکمدان بەسەر ئەدەبدا دەڵێت: «نابێ مەزنیی ئەدەب بە تەنها بە پێوەری ئەدەب دابنرێت، هەرچەندە ئەوەشمان لەسەرە کە بڵێین کە حوکمدان خۆی لە خۆیدا ئەدەبە و بە تەنها بە پێوەرە ئەدەبییەکان دادەنرێت.» ئەم

جیاوازییەش وای لە برێک ڕەخنەگر کرد، بەتایبەتیش: «ئالان تەیت و جۆن کرادرانم» و ئەوانەی کە بە شێوازێکی ئێتیکیانە پەرەیان بە مەزنیی ئەدەب دەدا، لە ڕاڤەکردنە ڕەخنەییەکانیاندا بە وردی ئاگایان لە نۆرمە ئەدەبییەکان بێت.

ئیلیۆت لەگەڵ ئەمەشدا یەکێک بوو لەو کاراکتەرە سەرەکییانەی کە لە پێشخستنی ڕەخنەی فۆرمیدا دەورێکی باڵای گێڕا، لە کاتێکدا بە تەوازۆوە ئەوەی ڕاگەیاند و بڵاو کردووە کە «ئیزرا پاوەند و هۆڵم» کارێکی بێ پایانیان تێ کردووە بەتایبەتی لە لایەنی هونەرەوە وەک هونەر نەک وەکو زاراوەیەک یاخود دەستەواژەیەک بۆ ئەو بیرە کۆمەڵایەتییە یاخود ئایینیە، یان ئاکارییە، یان ڕامیارییە، هەروەها بانگەشەی بۆ ئەوەش کرد کە دەبێت بەشێوەیەکی ورد و پوخت لەسەر تێکستە ئەدەبییەکان بنووسرێت و بەدواداچوونیان بۆ بکرێت. بێجگە لەمە لە زۆربەی نووسینەکانیدا باسی تێڕوانینی خۆی دەکات بەرامبەر بە شیعر وەکو ئامێرێکی سەربەخۆو پەرە بەو ڕاستییانەش دەدات کە لە ناو دەقەکاندا قوت دەبنەوە ، پێ بەپێی پەیوەندی بەهێزی ئەدەب وەک ئەدەب نەک وەکو شتێکی جودا. هەروەها لە لێکۆڵینەوەی «کەلەپوور و بەهرەی تاکڕەویی»دا ئەوە دەڵێت کە: «شاعیر لە سۆز و کەسایەتییەوە بۆ هۆنراوە ڕا دەکات.» و لە «دارستانی پیرۆز»یشدا بەجۆرێکی دیکە گوزارە دەکات و دەڵێت: «شیعر بەرەڵا کردنی سۆز نییە، بەڵکو ڕزگار بوونە لە سۆز، گوزارە نییە بۆ کەسایەتی، ڕزگار بوونە لە کەسایەتی. بەڵام کێ دەزانێت ئیرادەی ڕزگار بوون لە سۆز و کەسایەتی چی دەگەیەنێت؟ تەنها ئەوانە نەبێت کە لای خۆیاندا شکی پێ دەکەن.» ئەم وتەیە هانی ڕەخنەگرەکانی دا ڕەهەندی شارەزابوونیان لە ژیانەوە بگوێزنەوە بۆ برەو پێدان ئەویش بە چوونە ناو هونەری هۆنراوەوە. بەکورتی ئیلیۆت برەوی بەدانانی جۆرە ڕەخنەیەک دا کە ناگەڕێت بەدوای لێکۆڵینەوە دەرەکییەکانی دەقە ئەدەبییەکانی وەکو لێکۆڵینەوە مێژووییەکان، کۆمەڵایەتییەکان، دەروونییەکان، بەڵکە بە وردی پێودانگ و خوڕەوشتە ئێستاتیکییەکانی بەرهەمی ئەدەبی برەو پێ دەدات.

شیعرەکانی ئیلیۆت و ئیزرا پاوەند و ئەوانەی سەر بەمانە، سەر بە ڕێبازی «ئیمیجیزم» بوون، شەقڵیان زۆر بەهەند دەگرت چونکە شەقڵ ئاماژەی بەفیکرە دەدا و کاریگەریشی لەسەر مانادا بەجێ دەهێشت، بۆیە لەو باوەڕەدا بوون ئەگەر شەقڵ ببزرکێ و بشڵەژێ ئەوا ماناش پێ بەپێ لەگەڵیدا گۆڕانکاریی بەسەردا دێت و بەهای هونەری نووسینیش ئیدی تێک دەچێت و دەگۆڕێت. بێجگە لەمەیش ئەوان بە تەکنیکە هونەرییە ئاڵۆزەکانیان کە ڕەنگدانەوەی کاریگەری ڕەمزییە فەرەنسییەکان و میتافیزیکگەدا ئینگلیزەکان بوو

گـیـانێکی بەهێـزتریان کـردەبەر ڕێبـازە ڕەخنەییەکانی سەردەم.

ئیلیـۆت لە لێکچـەرێکدا بە ناوی «با ڕەخنە لە ڕەخنـەگـرەکـان بگرین» کـە لە زانکۆی «یێـڵ»دا دایدا و پـاشـتـر لە چـەند شوێنێکیتریشدا خوێندییەوە و لە نۆڤەمبەری ساڵی١٩٦١یشدا بۆ یەکمجار بڵاوکرایەوە، تێیدا ڕیشخەندی بەو نووسینە ڕەخنەییانەی خـۆی کـرد و لەو بڕوایەدا بوو کـە نووسـینگەلێکی کـۆنکریت نەبوونە لەسـەر ئاسـتی خـواست و ویست، تەنها ئەوە نەبێ کـە بریتی بوونە لە بەرهەم و داهێنانی خـۆی و ئەگـەرچی هـەندێ کـەس وایان هەست کـردووە کـە ئەو چاڵشـیـان دەکـات و ڕەنگە لەوەدا لەسـەر هەقبووبن، بەڵام دەبێ ئەوەش کـە قـەبوولی چاڵش دەکـات بکەوێتـە ڕێکخـستنی کـاروبارەکـانی خـۆی، ئەگـینا شـتێک نییـە ئاسـان بێت. هـەروەها ئەوەشی دەربڕیوە کـە ئەو ڕەخنانەی بەشـێـوازێکی توندڕەو و پێ بەپێی ئاستی تێگەیشتنی ئەو سـەروبەندانەی خـۆی نووسـیـووە و هەسـتی تەنگەبەر و دیاریکراوی خـۆشی بەم چەشنە بەیان کـردووە: «ئـەو پەیڤـانەی کـە پێش سی یاخـود چل سـاڵ نووسـیـومـە، وەکـو ئەوەی دوێنێ نووسیبێتمەوە وان لە بەرچاومدا.»

ئیلیۆت

ئیلیۆت و شانۆی شیعری

هەرچی چۆنێک باسی شانۆی شیعری بکرێت ئەوا پێویستە ئیلیۆت وەکو پێشەنگ و هێنەرەوەی ئەم هونەرە درامییە بەرزە بۆ نێو جووڵانەوەی رۆشنبیری لەبەرچاو بگیرێت و کاریگەرییەکەی فەرامۆش نەکرێت و شوێنێکی دیاریکراویشی بۆ بانگێشتی زیندوو کردنەوەی رۆح لە درامای شیعریدا بۆ تەرخان بکرێت، پاش ئەوەی کە لە کۆتایی سەدەی حەڤدەهەمەوە ئەستێرەی شانۆی شیعری رووی لە کزی و خامۆشبوونەوە کردبوو. بێجگە لەوەیش کە ئیلیۆت تازەگەری و جیاکاری لە شیعردا کردووە شانۆشی کردووە بە درێژ کردنەوەی شیعر و وزە شعیرییە نایاب و بێ ئەندازەکەی خۆی تەقاندۆتەوە. پاش ئەوەی کە ئیلیۆت خۆی بە جیدییانە لەنێو بزاڤی شانۆییدا دیتەوە، ئەوەی راگەیاند کە نابێ شیعر تەنها هۆکارێکی ئەوتۆ بێت بۆ جوانکاری و رازاندنەوە، بەڵکو پێویستە لەسەری پاساوی بە درامی بوونی خۆی بداتەوە و لەوە زیاتر بێت کە هەر تەنها شیعرێکی بێ هاوتا و دانسقە بێت و لە دوو توێی و شەکلێکی شانۆییدا جێی بەخۆی دابێت. ئەو بێجگە لەو هەموو کارەیش کە لە بواری شانۆی شیعریدا ئەنجامی دابوو هێشتایش هەر لەو بڕوایەدا بوو کە بە تەواوەتی نەیتوانیوە هەموو ویست و ئامانجە گرنگەکانی خۆی تیادا بهێنێتە دی.

شیعر پێ بەپێی سوننەتە زوبانییەکان گرنگترین و کارامەترین، کارکردترین هۆکارێکە بۆ لەناوبردنی کۆت و بەندە شانۆییەکان و دەوڵەمەندکردنێتی بەرەگەزێکی نەمری عاتیفە چونکە لە شانۆی پەخشانئامێز پتر مەودای گوزارە کردن بەرین و فراوان دەکات و لە توانایدایە شتگەلێکی زۆر زیاتر دەربارەی کارەکتەرەکان کەشف بکات و بێجگە لەوەش ببێتە هۆکارێک بۆ تەقاندنەوەی وزەی زوبان و هەروەها وزەی هەڵچوون و سۆزدارییەکانیش بتەقێنێتەوە.

بەڵگە نەویستە کە نووسینی شانۆگەری شیعری بەزاندنی سنووری گێتییەکی تازەیە، چوونە ژوورەوە و هەنگاونانە بەسەر ئەو رووبەرانەدا کە هێشتایش هەر پاکیزە ماونەتەوە، هێشتایش نەدۆزراونەتەوە. بەڕاستی لە شانۆی هاوچەرخدا چوونە نێو جیهان تووش بوونە بەنەخۆشی لە خەودا رۆیشتن. وۆڵتەرکیدی رەخنەکاری ئەمەریکی دەڵێت: هۆنراوە بە سەلیقەوە بۆ شانۆ نانووسرێت، بەڵام ئەگەر هات و نووسرا، ئەوا بەخۆڕایی دەنووسرێت، کەچی خۆڕایی نووسینیش مردنە. هۆنراوە هیچ نرخێکی نییە، ئەمیش وەکو هەموو لایەنە زیندووەکانی شانۆنامە، هەر تەنها ئەگەر هات و چەشنی ئاوێنەیەک وا بوو کە ئەو وێنەیە

پێچەوانە بکاتەوە کە مەردووم خۆیان ئەبینن.

لە سەرەتای سەدەی بیستەمدا واتە لە نێوان سالانی ١٩٠٠ وە هەتا ١٩٣٠ شانۆی ئینگلیزی بەتوندوتیژییەوە بەگژ بەکارهێنانی شێوازی شانۆی شیعری داچوو. یەکێک لەوانە کە بووە هۆی ئەوەی وا لەم لایەنەی ئەدەب بکات تا ببێتە لایەنێکی باوەڕ پێکراو و شێوەیەکی زیندووی ئەدەب، ئیلیۆت بوو، کە لە ساڵی ١٩٢٦دا چەند بەشێکی لە شانۆنامەی «ئازارەکانی سووینی» بڵاوکردەوە، بەڵام ئەم شانۆنامەیە ئیلیۆتی وەکو شانۆنامەنووسێک بە خوێنەرەکانی نەناساند، هەرچەندەش لەو کاتەدا ئەستێرەیەکی درەوشەداری بارتەقای ئاسمانی شیعری ئینگلیزی بوو. ئەو شانۆگەرییە شیعرییەی کە یەکەمجار ئیلیۆت نووسییەوە «تاوانی کوشتن لە کاتەدرادا» بوو کە شیعرەکانی تا سەرحەدێکی ڕاستگۆ و ئاشکرا گۆرانیئامێز بوون و مەبەستیشی ئەوە بوو کە لە نێوەندێکی ئایینیدا پێشکەش بکرێت نەک لە سنوور و نێوەندێکی بازرگانیدا، شانۆگەرییەکەیش کۆپلە و وێنەی شیعریی ناوازەی لەخۆ گرتبوو. ئەم شانۆگەرییە لە ساڵی ١٩٣٥دا بڵاو بووەوە و بووە هۆی ئەوەی کە ئیلیۆت لەم ژانرەشدا ناوی پڕشنگدار بێت هەر وەکو چۆن لە شیعر و ڕەخنەیشدا پڕشنگدار بوو. هەندێجار کە باس لە شانۆگەری پەخشان ئامێزیش دەکرێت ئەوە لە بیر ناکرێت کە ئەمیش هەروەها خاڵی نییە لە بە شیعر بارگاوی بوون، ئەمەش لەوەوە بۆمان دەردەکەوێت کە هەندێک لە نووسەرەکان کۆشاون دیالۆگەکان بەچەشنی هۆنراوە بنووسینەوە. بێگومان ئەوەیش کە دەبێ لەیاد نەکرێت ئەوەیە کە شانۆی هاوچەرخ گەلێک قەرزداری ئیلیۆتە، ئەمیش لەبەر دوو هۆی سەرەکی:

یەکەمیان: لەبەرئەوەی پارێزگاری لە بیری شانۆی شیعریی نوێ کرد و بە زیندوویی هێشتییەوە.

دووەمیشیان: قورسایی هونەر و شۆرەتی خۆی خستە سەری و بەجیدییانە خۆی بۆ تەرخان کرد.

ڕەوینەوەی شیعری گۆرانی ئامێز لە شانۆگەرییەکانی دواتریدا ڕەوینەوەیەکی تەواو هەست پێ کراو بوو، سەرباری ئەوەیش کە شیعری گۆرانی ئامێز یەکێک بوو لە ئارەزووە پەیگیرەکانی خودی ئیلیۆت خۆی، کە مرۆڤ لە بەرامبەریاندا هیچی پێ نەدەکرا ئەوە نەبێت کە دەستەوسان گوێیان لێ ڕابگرێ و بەسەرسامییەوە دەمیان بۆ داپچڕێ و هەستەکانی پێیان کەسیرە بن. ئەو قەرزار بار کردنەیش کە ئیلیۆت بەرۆکی شانۆی نوێی پێ قورس کرد، ڕێگای ئەوەمان لێ ناگرێت کە بڵێین ئەو هەموو قوربانیدانە لە خۆڕا

کۆتایی پێ نەهێنرا، چونکە ئیلیۆت هەموو ئانوساتێکی مێژوو لە دەفتەری نەمراندا ئامادەگییەکی نەمری دەبێت، نەک تەنها بەر شانۆنامەکانی، بەڵکو لەبەر شیعرە گۆرانی ئامێزەکانیشی و لەبەرئەوەی ئیلیۆت لە بناغەدا شاعیرێکی لیریکی بوو نەک شاعیرێکی درامی و لە نێوانی شیعر و شاعیری لیریکی و درامیشدا گەلی هاوبەشیی هەیە، بەڵام هەریەکێ لەمانەش بە سەلیقەی جیاوازەوە شەقڵ دەگرێت و ئیدی شیکردنەوە هەڵناگرێت. هەربەم شێوەیە ئەگەر شانۆنامەیەک گۆرانی ئامێز بوو ئەوە وای لێ ناکات ببێت بەتاقە سیمایەک تا بەکارێکی گۆرانی ئامێز دابنرێت. پێ بەپێ ئەگەر هۆنراوەیەکیش گۆرانی ئامیز بوو ئەوە وای لێ ناکات ببێتە خاوەنی هێزێکی درامی و ئەوەش ناگەیەنێت کە ئەم نووسینە ئیتر شانۆییە، چ لەلایەنی فۆرمەوە و چ لە لایەنی کارتێکردن و ناواخنەوە. بێجگە لە ئیلیۆت گەلێک لە شاعیرانی تریش شانۆنامەی شیعرییان نووسیوە، لەوانە کۆڵیریج، شیللی، کیتس، بایرۆن، وردزوێرس و گەلێ شاعیری دیش. بەڵام ئەم شانۆنامانەی ئەمان بەراوبۆچوونی وۆڵتەر کیر نرخ و بایەخێکی ئەوتۆیان نەماوە و لە جیهانی شانۆدا تەنها ناوهێنانیان تۆزێک سەرنجراکێشە و هیچی دی. بەڵام بەهەرحاڵ ئیلیۆتی شاعیر نەیدەویست ئەو هەستە بێگەرد و پاکەی کە هەیبوو تەنها لە شیعرە سیمبۆلییەکانیدا دەری ببڕێت، هەستی بە کەلەبەرێک دەکرد و هەندێ شتی لە هزردا گەڵاڵە ببوون و تا دەهاتیش پەنگیان دەخواردەوە و نەیدەتوانی لە بارتەقاو فەزای شیعردا دەریانببڕێت و درکیشی بەوە دەکرد کە شیعر لە توانایدا نییە ئەم هەموو بیرە قووڵانە دەربڕێت، بۆیە توانای بەهێزی لە شانۆنامەی شیعریدا ئازمایش کرد و دواتر بەجۆرێک تیایدا سەرکەوتنی بەدەست هێنا کە لە ناو ڕیزی هەڵگرانی ئاڵای شەکاوەی شانۆی ئینگلیزیدا بە فیگەرێکی بەرجەستە دانرا.

ئیلیۆت کە شاعیرێکی داهێنەر بوو، هەر لەبەرئەوەش بوو کە شانۆگەری شیعری بە درێژ کردنەوەیەک دەزانی بۆ شیعر، هەر لەبەر ئەم هۆیەش ئەوەی دووپات دەکردەوە کە ئەو ویستانەی کە لەودیو شانۆنامە شیعرییەکانیەوە حەشاری دابوون و ناو بەناو دەیگرتنە جەماوەرەکەی، ئاواتەکانی هەموو جێبەجێ نەکردبوو، لە دیوی ناوەوەشیدا دەیویست هۆیەک بدۆزێتەوە کە کەسایەتییەکانی پێ بدوێنێ، بەمەرجێکیش ئەگەر کەسایەتییەکان ویستیان ئەوا بە شیعر بدوێن. شتێکی ئاساییە گەر بڵێین ئیلیۆت بەتایبەتی دوای ئەوەی شانۆ لقی بەرەو ڕیالیزم لێ بووەوە، شانۆگەری بەرفراوانییەکەی جارانی هێندە نەما هەتا جێگای گۆرانییەکانی شاعیری تێدا ببێتەوە کە ئەویش شتێکی سەرەکی و داهێنانێکی

گرنگ بوو بە دەستییەوە.

ئیلیۆت هەمیشە مرخی لەوە خۆش کردبوو کە لە پشت تیۆرەکەیەوە بانگێش بۆ گەڕانەوەی درامای شیعری بکات و عەودالّبوونی خۆی بەدوای شانۆگەرییەک ڕابگەیەنێت کە وێنەیەک دروست بکات تێکەڵ بێت لە شیعر و دراما و لێکدابڕان و پسانیان لە میاندا نەبێت. لەم ڕووەشەوە بە ئایدیا شانۆییەکانی ئەریستۆ کارتێکراو بوو، بەڵام تاقە جیاوازییەک کە لە نێوانیاندایە ئەوەیە کە ئەرستۆ وای دەبینی کە شیعر و سەما و موزیک لە خوددا تەنها ئاستێک دروست دەکەن، ئەگەر درامای شیعریش دووبارە بگەڕێتەوە ناو مەیدانی ئەدەب ئەوا بێشک دەبێ هەندێک لە سرووتە کۆنەکانی لەگەڵدا بێتەوە مەیدان، بەڵام ئیلیۆت ئەو توانا بەهێزەی لە شیعرەوە بادایەوە بەلای شانۆدا و بەدوای ئەو شێوازەدا گەڕا کە شێوە جودا و جیاکارەکەی خۆی بەسەردا بسەپێنێ. ئەگەرچیش ئەو شانۆنامانەی کە ئەو نووسینی بە ژمارە کەمیش بوون بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا هاوشانی ڕێڕەوی شانۆی هاوچەرخ و نوێ بڵاوکرانەوە و کاریگەرییەکی فرەیشیان خستە سەر ڕەوتەکە خۆی. ئەوەی کە «ماتیسۆن»یش بۆی چوو لە پێداویستی ئیلیۆت بۆ درامای شیعری هەتا ئێستا لە تیۆر نزیکتر بوو وەکو لەوەی لە ڕیالیزمەوە نزیکتر بێت، ئەم بۆچوونە هەتاکو تاقیکردنەوە سەرکەوتووەکانیشی گرتووەتەوە.

ئیلیۆت سەرباری ئەوەیش بەیناو بەین ڕەخنەی لە خۆی دەگرت و ئەمەشی بەکارێکی بە بایەخ دادەنا، ئەم ڕەخنانەیش هەڵقوولانێکی ڕاستگۆی بیروباوەڕەکەی بوون و جەختیان لەسەر ئەوە دەکردەوە کە شیعر دەرکەوتن نییە لە بوونی شانۆگەریدا و تەنها ئارایشت و جوانکاریش نییە، لەبەرئەوە داوای لە شیعر کرد جەخت لەسەر بوونی درامی خۆی بکاتەوە و لە شانۆدا خۆی پاساو بدات. لە تێڕوانینی ئیلیۆتدا، نووسەری دراما یان ئەوەی شانۆگەری شیعریی دەنووسێت، پێویستە هاوکات لە دوو ئاستدا کاریگەری گەورەی بۆ سەر جەماوەر هەبێت کە ئەوانیش ئاستی شیعری و ئاستی شانۆیین. گرنگترین ئەو شانۆنامە شیعرییانەیش کە ئیلیۆت نووسیوونی ئەمانەن:

- تاوانی کوشتن لە کاتەدرادا.
- ئاهەنگی کۆکتێل.
- تاشەبەرد.
- نووسیاری باوەڕ پێکراو.
- ستەیتسمەنی گەورە یاخود پیاوی خانەنشینکراوی دەوڵەت.

٠ یەک گرتنەوەی ئەندامانی خێزان.

لە پاڵ ئەم شانۆنامانەدا جاروبار نووسین و لێکۆڵینەوەی لەبارەی شیعر و شانۆ و هونەری دراما و ڕەخنەی ئەدەبی دەنووسی و لە ساڵی ١٩٥١دا کتێبی «شیعر و دراما»ی بەچاپ گەیاند، لە ساڵی ١٩٥٣یشدا کتێبی «دەنگ سیانەی شیعر»ی بڵاوکردەوە. لێرەیشدا ڕەنگە پێویست بێت باس لە چەند شانۆگەرییەکی بکرێت تا ببێتە ژێدەرێکی بچکۆلانەی نووسین لەمەڕ گەورەیی و داهێنەریی و توانای بێ پایانی ئەم کەڵە شاعیرەی کە گۆڕانی بە دنیادا هێنا و هەرگیز دنیای دوای ئەو دنیای پێش ئەوە نییە ئیتر.

شانۆنامەی "تاوانی کوشتن لە کاتە دەرا دا"

ئیلیۆت ئەم شانۆگەرییەی بۆ ئەوە نووسی کە هەر لەو جێگایەدا بنوێنرێت کە شا هێنری دووەم بڕیاری تێکدان و ڕووخاندنی کانتەربەری و کوشتنی ئەسقوفەکەی لە ساڵی ١١٧٠دا دەرکرد. ئەم کارە چارەسەری سەربوردەی «تۆماس بێکیت» دەکات کە یەکێک بوو لەو کەسانەی بە هۆی بەڕێوەبردنی کڵێسەی ئینگلیزییەوە ناوی دەرکرد و ناسرا. ئیلیۆت دووبارە دەستی بە داڕشتنەوەی ئەم چیرۆکە باستانییە کرد و شێوازێکی جیاکار و هاوچەرخی پێ بەخشی و تیایدا تەقەللای ئەوەی دا کە ململانێی نێوان هێزی ڕۆح و هێزە دنیاییەکان و خاڵی یەکتربڕینی نێوان کات و نەمریی بخاتە بەرچاو. ناوەڕۆکی ئەم شانۆگەرییە لە بیرۆکەی شەهیدکردنی «تۆملس بێکیت» دەدوێت، کە سەرۆکی ئەساقیفەی کانتەربەرییە و بوێری ئەوە دەکات لە ڕووی شادا بوەستێ و دژایەتی بکات. سوارەکانی شا هێزی دووەمیش ڕێگای پێ دەگرن و لەودیو شوورەکانی کاتەدەراکەدا دەیکوژن و شەهید دەبێت. پاش ئەوەی کە سوارەکان بە تاوانەکەیان هەڵدەستن، بۆ کۆرسی دەگێڕنەوە، کۆرسیش بریتییە لە کۆمەڵە ئافرەتێکی کانتەربەری، ئەم وتنەوە و گێڕانەوەیەش بەشێوەیەکی دیماگۆگییانە دێنەدی، کە لەوانەیە لەم بەشەیدا ئیلیۆت بە شانۆگەری سانت جۆن»ی بەرناردشۆ کارتێکراو بوو بێت. تەنانەت لەم شێوازەیدا ئەو هاودژییەش کە لە نێوان هێزی ڕۆح و هێزی ئایینیدایە یەکتربڕی مابەینی کات و نەمری دەردەبڕێ. لە بارەی بابەتەوە ئەم بەرهەمە شانۆگەرییەکی مێژوویی نییە کە هەر لە تەنها دووبارە گێڕانەوەی کوشتنەکەی «تۆماس بێکیت» بێت کە توانی دژایەتی شا هێنری دووەم بکات و لە ڕوویدا بوەستێت، بەڵکو ئیلیۆت بەشێوەیەک مامەڵەی لەگەڵ ڕووداوەکەدا کرد کە بگاتە ئاستێکی فەلسەفی و ڕۆشنبیری مەزن. هەرچی چۆنێک بێت «بێکیت» ڕێگای

شەهیدبوونی بۆ خۆی هەڵبژارد، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا ساتی مردنەکەی گەلێک وروژێنەر و کارەساتاوی بوو چونکە هێزێکی ڕۆحیی گەورەی بەرهەڵدای جیهان کرد. هەندێک لە ڕەخنەکارانیش وای بۆدەچن کە پاڵنەرێکی ڕامیاریانە وای لێکرد کە ئەم کارە بەرهەم بهێنێت و وێنای ئەو تاوانکاری و قەڵاچۆکردنە جەستەیی و ڕامیاریانە بکات کە بەو سەردەمەی ئەورووپیادا بڵاو ببوونەوە.

ئیلیۆت دایەلۆگەکانی بە زوبانێکی ڕەوانی سەروبەندی چەرخی ناوەند نووسیبووەوە، کە مامۆستاییەکی گرنگ و کارامانەی ڕێی دوورودرێژ و لەسەرەخۆی ژیاندنەوەی درامای شیعری بەرجەستە دەکرد و وای لەو کەسانە دەکرد کە ماوەیەکی زۆر بوو بەرگرییان لە دووبارە بوونەوە و گەڕانەوەی شیعر بۆ سەر شانۆ دەکرد، لەو کردەیەیان پاشگەز ببنەوە و باوەڕی بەوانەیش هێنا کە گومانیان لە بوونی زووبانێکی درامی خوازراو بەتایبەتمەندێتییە باوەکان دەکرد، بە جۆرێک کە دەبێت لە شیعری تازە و هاوچەرخدا بدۆزێتەوە. ئەم شانۆگەرییە زۆربەی خواستەکانی ئیلیۆتی لە زمانێکی هارمۆنی و هەڵقوولا و لە زاری کەسایەتییەکانەوە جێبەجێ کرد و بووە خاڵی دەستپێک و بەرزترین تەقەلا بۆ زیندووکردنەوەی ڕۆح لە درامای شیعری و وێناندنی وەرچەرخانی هەڵوێستەکانی سەردەم.

بایەخی ئەم شانۆنامەیە بەشێوەیەک بوو کە لەسەر شانۆیەکی بچووکدا سەد جار پێشکەش کراو پاشان لەگەڵ جێگای تری وڵاتیشدا نمایش کرا، هەرچەندە ئیلیۆت بە جۆرێک نووسیبووی کە لە شوێنێکی تایبەتمەند و بۆ تاقمێکی تایبەت و دانسقە ئامادە بکرێت و پیشان بدرێت، بەڵام شێوەی سەرکەوتنە بێ هاوتاکەی وای لە خەڵکەکە کرد کە بە هەموو وزە و توانایەکیانەوە بۆچوونە ژوورەوە بۆ نێو هۆڵی نواندنی شانۆگەرییەکە کە پاڵ بەیەکترییەوە بنێن تا تامەزرۆییە سەیر و لاپڕەسەنییە بێ بەزەییەکەی خۆیان تێر بکەن.

شانۆنامەی "یەک گرتنەوەی ئەندامانی خێزان"

ئیلیۆت لەم شانۆگەرییەدا کە لە ساڵی ١٩٣٩دا بڵاوکرایەوە توانی لە چوارچێوەیەکی تازەدا کۆن و نوێ ئاوێتەی یەکتری بکات. لەسەر بابەتی شوناسی کەسایەتی خۆ بنیات نرا، چونکە هەمیشە ئامانجی باڵای نووسەری درامی «خۆت بناسە» بووە. لێرەیشدا ئیلیۆت ڕاڤەی سەرگوروشتەی ئۆرستیای ئیگریکی بەزوبانێکی هاوچەرخ و لەزاری

خەڵکانێکی هاوچەرخەوە دووپات دەکاتەوە. هاری، شاکەسی ئەم شانۆنامەیە لە خودی خۆی و ماڵبات و نەریتەکانی دادەبڕێت، یاخود ئەو خۆی لەو شتانە دادەماڵێت و دەگەڕێتەوە بۆ هەوارگەی باوباپیرانی کە لە باکووری وڵاتدایە و دەچێتە لای دایکی کە کەسێتییەکی ساردوسڕ و خەمساردی هەیە بەڵام باڵادەستە و پلانی ئایندەیەکی گونجاو لەگەڵ نەریتەکاندا بۆ هاری دادەنێت، وەلێ دەبینین کە هاری ئەو هەستە ئاشکرا دەکات کە بۆ لەناوبردنی هاوسەرەکەی بێ حەوسەڵە و تەنگەتاوی کردووە. بەئاشکرا سەرنجی ئەوە دەدرێت کە ڕۆحی تۆڵەسەندنەوە لەودیو پەردەکانەوە خۆی مەڵاس دەدات و دواتر هەر بە ڕێکەوت هاری ڕووبەڕووی ئەو ڕابردووە دەبێتەوە کە هەمیشە ئامادەگی هەیە و درک بەوە دەکات کە زیندەخەونە ترسناکەکانی دەربارەی تاوانی کوشتن بەرەنجامی ئەو منداڵییەیەتی کە ئەزموونێکی شاردراوە و نامەفهوومی هەیە، چونکە بەر لە لەدایکبوونی باوکی ئاواتی بەوەوە خواستبوو کە دایکی بکوژێت. ئاگاسای میمکیشی کە ئەمەی بۆ دەدرکێنێت باوکی خۆش دەوێت و ڕێگای ئەو تاوانی کوشتنە نادات، هەر تەنها لەبەر ڕزگار کردنی کۆرپەڵەکەی سکی دایکی، بۆیە لە ڕاستیدا ئەوە لە جێی دایکی ڕاستەقینەیەتی و هاریش بۆ ئەم سیمبۆڵی ژیانە. بەم زانیارییانەش کە لە خولیاکانییەوە سەردەکەن و دەردەپەڕین، هاری توانای ئەوەی دەبێت کە خۆی لە دیلێتی نەریتەکان ڕاپسکێنێ و دووری و لێدابڕان هەڵبرێژێت و دەشیزانی کە ڕەنگە ئەمە ببێتە هۆی لەناوبردنی دایکی، لە ڕاستیشدا هەر ئەوە ڕوو دەدات و نەفرەت بەسەر ماڵباتەکەدا دەبارێ. بەڵام هاری بۆ ئەوە دەڕوات کە خۆی بگەیەنێتە خواژنەکانی دڵنەرمی ناسکی و دووی خۆیشیدا هەردوو ئافرەتەکە بەجێ بهێڵێ، کەچی دەستەی خانەوادەکە هیچ لە بارەی ڕۆیشتنەکەیەوە بەخەبەرنین. ئەوەی کە گرنگە لێرەدا ئەوەیە کە کۆرس ئاستێکی بەرزی تێگەیشتن و زیرەکی و بە تواناییان هەیە و بەکەشوبای ڕووداوەکانیش هەستەوەر و ئاشناترن. ڕەنگە زۆرێک لە خوێنەران وای ببینن کە هاوشێوەییەک لە میانی هەڵوێستی هاملێت و هاری دا هەیە، بەوردیش لە زیرەکییە گاڵتەجاڕانەکەی و مەینەتییەکەی و تەنانەت پێوەندیشی بە دایکییەوە. لە دەقەکەدا هەستێکی ئەوتۆ هەیە کە شاکەس توانای دۆزینەوەی ئەو وشە دەربڕانە و ئەو ڕووداوانەی نییە کە دەشێ بەشێوەیەکی گونجاو ببنە سەدایەک بۆ هەستە ناوەکییە گرنگەکانی. دواتریش «هاردینگ» کە دەروونناسێکی بەناوبانگە ئاوا وەسفی ئەم شانۆگەرییەی دایەوە کە نموونەیەکی کلاسیکییە بۆ دەربازبوون لە هەژموون و دەسەڵاتی دایک.

شانۆنامەی "ئاهەنگی کۆکتێل"

لەم شـانۆگـەرییـەدا کـە سـاڵی ١٩٤٩ بڵاوکـرایـەوە، ئیلیـۆت توانی گـەورەترین و بێ سنوورترین سەرکەوتن لە شانۆکانی لەندەن و نیۆیۆرکدا دەستەبەر بکات.

لێرەدا ئیلیۆت هەوڵی تێکەڵکردنی کۆن و نوێی لە بۆتە و شێوازێکی سەردەمانەدا داوە و گەڕاوەتەوە بۆ داستانە دێرینەکانی یۆنان و باوەڕە سەرەتاییە بڵاوەکانی نێو ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا هەروەکو چۆن ڕەفتاری لەگەڵ داستان و ئەفسانەدا کردووە لە چامەی «وێرانە خاک»دا، کە لەمیشدا هەمان شێوەی شانۆیی و درامایی وەرگرتووە و لە چامەکە جودای ناکاتەوە بە ئاستەم نەبێت. لەسەر پانتایی ئەم کارەشدا چەردەیەک یاساوڵ ئاهەنگ دەگێڕن، کابرایەکی نامۆ و غەواره وێنەی پیره ئافرەتێکی چەنەلێدەر و خاوەن کۆمەڵە پەیوەندییەکی زۆر و پچڕ پچڕی ئەملا و ئەولا گۆڕانکاری بەسەردا دێت و دەبێ بە پزیشکی بیمارییە دەروونی و ڕەوانییەکان، بەڵام بە چەشنێک ئەچێتە بنج و بناوانی ژیانی نەخۆشەکانییەوە کە هیچ پزیشکێک تەنانەت خەونیشی پێوە نەبینیوە و نابینێت. ئێدوارد و لاڤینیا هاوسەرگیری دەکەن، سەربارى ئەوەی کە دەزانن و درکیان بەو کۆت و بەندانە کردووە کە سنووریان بۆ دیاری دەکات و دەیخاتە ژێر هەڕەشەوە. سیلیاش کە ئازار دەچێژێت و حەوجەی بەوە هەیە کە خۆی لە تاوانێکی نادیار پاک بکاتەوە، ئەو ڕێگا نادیارە دەگرێتە بەر کە هەستە ناوەکییەکەی دەیگرێتەوە بەر، ئەویش لە پێناوی شەهید بوون بەشێوەی لە خاچدان. بەڵام پیتەری هونەرمەند کە کارەکتەرێکی ترە تەنها لە کۆتاییدا کە بۆ شوێنێکی زۆر دوور دەیگوێزنەوە شتێک لە بارەی ئەو کۆچە ڕۆحییە تێ دەگات.

بەڵام وردبوونەوەی لە پەیوەندی ئەم کارە و کارە سەرەتاییەکانی ئیلیۆت پەی بەوە دەبەین کە لێرەدا ئیلیۆت هەستی بەوە کرد کە شیعر پێداویستی بە سیستەمێکی وردی تەقەشوفکەر و دەستگیرۆییکەر هەیە. ئایا ئەمە ئیلیۆت لە ناوەڕۆکی قووڵ و ئاسۆداری ڕەمزییەتبوون ڕزگاری نەبووە و هەرجارەی شێوەیەک لە شێوەکانی ڕەواجداریی کۆمەڵایەتی تیادا دەردەخات و بەسەر نواندنێکی تەمومژاوی ویستراودا زاڵی دەکات. ئیلیۆت لەناو دەقەکەدا ناگەهان گۆڕانییەک بەرجەستە دەکات و دەیەوێت خووڕەوشتەکانی خۆیمان پێ نیشان بدات، کە ئەمەش لەوێوە سەرچاوەی گرتووە کە ئیلیۆت بە سییانەکەی یۆریپیدیس کارتێکراو بوو کە نموونەیەکی بڵند و بێ وێنە بووە بەرامبەر بەم شانۆگەرییەی. ئیلیۆت خۆشی لە «شیعر و دراما»دا باسی ئەوەی کردووە کە لەم کارەیدا

له بەکارهێنانی کۆرس و تارمایی دەستی هەڵگرتووە و پەنای بۆ داستانی کۆنی ئیگریکی بردووە تاکو بیرۆکەکەی بەرجەستە بکات، بەڵام وای داناوە کە ئەم بیرۆکەیە خاڵی تێتەقاندن و دەستپێکردن بێت. کاتێ کە لەم شانۆگەرییەشدا سەرکەوت هیچ یەکێک لە برادەر و ناسیار و ڕەخنەگرانی درامای ئەو سەردەمە پەییان بەوە نەبرد کە «ئەلسێستیس»ی یۆریپیدیس چاوگەی سەرەکی شانۆنامەکە بوو. ئەوەی کە دەبێ لێرەشدا ئاماژەی پێ بدرێت ئەوەیە کە شانۆگەرییەکە سەرکەوتنێکی جەماوەریی بێ پایانی بەدەست هێناو وای لە نووسەرە لاوەکان کرد پشت بەو پیاهەڵدانە ببەستن و لە شێوازی نووسینە تازەکانیاندا بەکاری بهێنێن و گەشەی پێ بدەن، یەکێکیش لەو لاوانەی کە گەلێک کەڵکیان لێ وەرگرت «هاوڕۆڵد پینتەر» بوو، کە بە تایبەتیش لە «ئاهەنگی سەری ساڵ»ەکەیدا بە ئاشکرایی ڕەنگدانەوەی دەرکەوت.

له شانۆنامەی «ئاهەنگی کۆکتێل»دا خۆدانە دەست یاخود قبووڵ کردنی ژیانی ڕۆژانە باڵادەستە کە ئەمەیش لەو شتانە بوو کە ئێلیۆت بەرلەوەی ڕێگای بەخۆی نەدەدا مامەڵەی پێ بکات. چونکە ئێدوارد و لاڤینیا ژیانێکی فرە سادە و ئاسایی دەژین و سیلیایش ئەوە ڕەت دەکاتەوە کە بەو شێوەیە بژێت و بەشێکی زۆریش لە چیرۆکەکەی سیلیا بەشێوەیەکی دەستنەقەست نارۆشنە و تەوەری قسە و گفتوگۆی لەگەڵ دەروون شیکارەکەدا گەوهەر و ناوەرۆکی کارەساتاوی ئەم کۆمیدیایە پێک دەهێنێت، کە ئەویش حاڵەتێکە لە حاڵەتەکانی گۆشەپەرێزییەکی ڕۆحی یاخود ئەوەی کە هێزی بە گۆشەگیرییەکی بۆش و بەتاڵی نێو سارایەکی قەرەباڵغ ناوی دەبات. بێگومان نهێنییە شاراوەکان سەرجەمی شانۆنامەکانی ئێلیۆت ڕێک دەخەن و هەریەکەیان دەبنە هەڵگری ئاڵای پرسیارێکی شەکاوە، کە لە دواییدا بە دیار دەکەوێت و ڕووبەڕووی مەردوومەکە دەبێتەوە بەبێ ئەوەی بەرسیڤێکی ماقووڵ و بەرێوجێ بەدووی خۆیدا بە کێش بکات.

ئەم شانۆنامەیە کە کەوتە بەردەست خوێنەرانەوە بە گەرمی و جۆش و خرۆشێکی لە ڕادەبەدەرەوە باوەشیان بۆ کردەوە چونکە تامەزرۆی ئەمجۆرە دەقانە بوون، تاکو بیخوێننەوە و لەسەر شانۆیشدا چێژ لە نواندنی ببینن، لەبەرئەوەیش کە ئێلیۆت لەو ماوەیەدا ئیدی ببوو بە گەورەترین کەسێتی و ڕووبەرێکی مەزنی لە ئەدەبیاتی ئینگلیزیدا بۆ خۆی بەرزەفت کردبوو ببوو بە خاوەنی خوێنەرانێکی بێشووماریش. بێگومان شیعر لەم دەقەدا جیایە ئەگەر بێت و لەگەڵ کارەکانی دیکەیدا بەراورد بکرێت، چونکە لێرەدا بەشێوەیەکی دیار مەبەستەکان بەدەستەوە دەدات. بێجگە لەمەش گەورەترین

خۆبەختكردنی ئیلیۆت ئەوەبوو كە دەستی لەو وێنە چڕ و پڕانەی خۆی هەڵگرت كە تژی بوون لە تەمومژ و هێما، ئەم ڕەوشت و ڕەفتارەیش بەتایبەتی لە بەرهەمە دواییینییەكانیدا زیاتر دەردەكەوێت و سەدا دەداتەوە. بەهەوانتە نییە كە نووسەر و لێكۆڵەرێكی ناوداری وەكو «ئەی، ئێڵ، مۆرتن» دەڵێت: «خۆم بەناچار دەزانم كە بڵێم ئیلیۆت لە میانی ئەو پیاوانەی سەردەمەكەماندا پایەیەكی بالآی بەرزەفت كردووە كە كۆمەكیان كردووم بەشێوەیەكی باشتر بگەمە تێگەیشتنی جیهانی هاوچەرخ.» ئێمەش دواجار لەگەڵ «ئیزرا پاوەند»ی كارامەترین هونەرمەندا دەڵێین «هەرچەندە زانیاریمان لە بارەی ئیلیۆتەوە پتر بێ، هێندە چاكترە» و ئومێدی ئەوەش دەكەین كە زانیارییەكی ورد و بەنرخمان لەسەر ڕەهەندەكانی تری بەهرە ئەدەبییە گەورەكانی ئەم شاعیرە بەرچاوخستبێ كە دەكرێ بوترێ بەشێكی گەورەی جوگرافیای ڕۆشنبیری سەدەی بیستەمی سەرقاڵی خۆی كرد و لەوانەشە هەتا دنیا دنیایە كاریگەری كارە ئیبداعییە بێ وێنەكانی ئیبداعی ئایندەی دونیا بە ڕەسەنێتی و گەورەیی خۆیان بارگاوی بكەن و هەمیشەش لە دەقە پەیگیرەكانی داهاتوودا بە نەمری بژین.

* خوێنەری خۆشەویست ئەم بابەتە لە ساڵی ١٩٨١دا نووسراوە و لەبەر پێداگری و هەمیشە نوێیی ئەم بابەتە كۆنە بە پێویستم زانی دەستكارییەكی بەجێی بكەم و بیخەمە بەردەستی ئێوە.

* ئەو سەرچاوانەش كە لەبەر ڕۆشناییاندا ئەم بابەتە هاتووەتە بەرهەم ئەمانەن:

١- الأرض اليباب - ت- س - اليوت - الشاعر والقصيدة - الدكتور عبدالواحد لؤلؤة- المؤسسة العربية للدراسات والنشر- الطبعة الأولى- بيروت ١٩٨٠.
٢- في المسرح الشعري- عبدالستار جواد- سلسلة الموسوعة الصغيرة- العدد ٤٩- منشورات وزارة الثقافة والأعلام- بغداد ١٩٧٩.
٣- قلعة أكسل- إدموند ولسون- ترجمة جبرا إبراهيم جبرا - المؤسسة العربية للدراسات والنشر- الطبعة الثانية- بيروت ١٩٧٩.
٤- أشكل الرواية الحديثة - مجموعة مقالات نقدية - تحرير واختيار وليام ڤان أوكونور - ترجمة- نجيب المانع- الطبعة الأولى- بغداد ١٩٨٠.
٥- نقاد الأدب - دراسة في النقد الإنجليزي الوصفي - تأليف جورج واتسون - ترجمة وتعليق وتقديم: د. عناد غزوان إسماعيل و جعفر صادق الخليلي- الطبعة الأولى- بغداد ١٩٧٩.